

تحلیل زیست‌محیطی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سرپل ذهاب (مطالعه مورد: روستاهای قره‌بلاغ اعظم و سرابله)

وحید ریاحی^۱ - دانشیار دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
ماریا مرادی - مدرس دانشگاه پیام نور واحد سرپل ذهاب و قصر شیرین، کرمانشاه، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۲/۲۰

چکیده

اجرای طرح‌های هادی روستایی از ابعاد گوناگون حایز اهمیت و قابل بررسی است و بعد زیست‌محیطی که کمتر در طرح‌های هادی روستایی مورد تأکید قرار می‌گیرد در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. همچنان که امروزه، نگرش زیست‌محیطی زیربنای تمام فعالیت‌های توسعه‌ای است. تحقیق حاضر در پی آن است تا میزان و قابلیت اجرایی پروژه‌ها و پیشنهادات در طرح‌های هادی روستایی در زمینه زیست‌محیطی را بررسی نموده و سپس در صورت اجرا بر میزان مشارکت و رضایت ساکنان از اجرای پروژه‌های زیست‌محیطی طرح هادی تأکید نماید. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی داده‌ها پرداخته است. جامعه آماری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سرپل ذهاب است و دو روستای سرابله و قره‌بلاغ اعظم به عنوان روستاهای نمونه با حجم نمونه ۱۰۸ خانوار برای بررسی انتخاب گردید. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش از دو شیوه مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در زمینه روایی و اعتبار ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه اولیه بین استادان توزیع شد و پس از اصلاحاتی از طرف آنان، پرسش‌نامه نهایی تنظیم گردید. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه تعدادی از آن بین یک نمونه کوچک توزیع شد که ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۷۷۷ بوده که نشان از سطح بالای اعتماد پرسش‌نامه دارد. نتایج تحقیق نشان داد که در سه بعد مورد بررسی این پژوهش شامل شاخص‌های زیست‌محیطی، رضایت و مشارکت در طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه موفق نبوده است. در بررسی گویه‌های زیست‌محیطی طرح هادی در مجموع حد متوسط و میانگین کمتر از ۳ را نشان می‌دهد و بر همین اساس می‌توان گفت طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه در این زمینه موفق نبوده است. شناسایی ویژگی‌های محیطی و زیست‌محیطی هر روستا و تهیه طرح با توجه به ویژگی‌های آن، تعیین مکان مناسب برای کاربری‌های پیشنهادی زیست‌محیطی با همکاری متخصصان، استفاده از نظر کارشناسان محیط زیست در تهیه و اجرای طرح، استفاده از مشارکت مردمی در مراحل تهیه و اجرای طرح به‌ویژه در بعد زیست‌محیطی از راهکارهای ارائه شده در پژوهش حاضر می‌باشند از آنجا که در بررسی‌های مربوط به طرح هادی روستایی کمتر به اثرات زیست‌محیطی پرداخته شده، تحقیق حاضر در نوع خود دارای نتایجی می‌تواند باشد که برای محققان و کارشناسان مرتبط با مطالعه و اجرای طرح‌های هادی روستایی مفید باشد.

واژه‌گان کلیدی: طرح هادی، تحلیل زیست‌محیطی، توسعه پایدار، قره‌بلاغ اعظم و سرابله.

۱. مقدمه

تلاش‌ها برای رفع نابرابری بین شهر و روستا سابقه طولانی دارد. در ایران به‌ویژه بعد از انقلاب اسلامی اقدامات گسترده‌ای در این راستا انجام شده است. در اوایل دهه ۱۳۶۰ با تشکیل وزارت جهاد سازندگی، بهسازی روستاهایی با جمعیت بیشتر، سازمان‌دهی خدمات عمومی و اصلاح زیرساخت‌های خدماتی و بهبود مسکن، با این هدف که روستاها بتوانند به نوعی مانع مهاجرت‌های روستا به شهر عمل کنند، مد نظر قرار گرفت (عظیمی و جمشیدیان، ۱۳۸۴: ۲۸). این ایده در سال‌های بعد با تأسیس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی رسمیت یافته و گسترده‌تر شد و در این امر بر مطالعه و اجرای طرح‌هایی مانند طرح هادی روستایی تأکید شده است. طرح هادی مشتمل بر ابعاد مختلفی است. این ابعاد در ابتدا شامل کالبدی که بر ابعاد فیزیکی و ساختاری تأکید دارد؛ اجتماعی که نوعی برنامه‌ریزی با تأکید بر توانمندسازی ساکنان روستا و بهبود وضعیت انسانی و اجتماعی است؛ و اقتصادی با تأکید بر ایجاد اشتغال و رفاه اقتصادی در روستاها بوده است. پس از آخرین بازنگری شرح خدمات طرح هادی روستایی، بعد محیطی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

بنا بر مستندات رسمی طرح‌های هادی روستایی، بعد محیطی طرح‌های هادی روستایی عموماً به چهار معیار سوانح طبیعی، موقعیت استقرار، زیست‌محیطی و طبیعی تأکید دارد و مواردی مانند آثار طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاها، تأثیر متقابل طرح‌های هادی و محیط زیست روستاها و همچنین آثاری که این طرح‌ها در سطح ملی در ارتباط با توسعه ملی به‌جا می‌گذارند، ضرورت آگاهی از آثار محیطی این طرح‌ها را بیش از پیش اجتناب‌ناپذیر ساخته است (حق پناه، دهقانی، ۱۳۹۰: ۲۴۵-۲۴۴)؛ باگذشت حدود یک دهه از اجرای طرح‌های هادی روستایی با آخرین شرح خدمات بازنگری شده، تحلیل وضعیت زیست‌محیطی سکونتگاه‌های روستایی اهمیت می‌یابد و هدف از بررسی پیامدهای زیست‌محیطی، مشخص شدن میزان خطرات مورد پیش‌بینی و اقداماتی است که در جهت کاستن یا اجتناب از بروز آن‌ها ضرورت دارد (معاونت امور فنی دفتر امور فنی و تدوین معیارها، ۱۳۸۱: ۱۵).

به‌طور کلی مجموعه‌ای از اقدامات اساسی زیست‌محیطی که در برنامه‌ریزی‌های فیزیکی در روستاها باید مدنظر قرار گیرد، عبارتند از: شیب اراضی (زمین)؛ جنس زمین و ساختار زمین‌شناسی؛ نوع کاربری زمین؛ شیوه دفع فاضلاب‌ها و پساب‌های روستایی؛ حفاظت خاک؛ حفاظت منابع آبی؛ حفاظت پوشش گیاهی؛ حفاظت از زیستگاه‌های طبیعی؛ حفاظت از خصوصیات بومی؛ حفاظت از نشان‌ها و عناصر نادر؛ حفاظت از حوضه‌های شخصیت منظر (مطبیعی لنگرودی، ۱۳۸۸: ۵۰). به‌رغم تعامل غیرقابل انکار محیط طبیعی روستاها و طرح‌های توسعه، همچون طرح هادی روستایی، ارزیابی قابل استنادی از آثار اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست سکونتگاه‌های روستایی کشور در دست نیست (حق پناه، دهقانی، ۱۳۹۰: ۲۴۳).

امروزه، نگرش زیست‌محیطی زیربنای تمام فعالیت‌های توسعه‌ای است (دادگر، ۱۳۷۹: ۲۲۴) و توجه به محیط زیست در تمامی بخش‌های کشور بالأخص محیط‌های روستایی اهمیت یافته تا هر چه بهتر و بیشتر بتوان در عین بهره‌برداری مناسب از محیط از آن حفاظت نمود؛ لذا مناطق روستایی به واسطه نزدیکی بیشتر به طبیعت و اثرات مستقیمی که بر طبیعت می‌گذارند و تأثیراتی که از طبیعت می‌پذیرند از اهمیت بسزایی برخوردار هستند (عزمی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۷). در عین حال یکی از مهم‌ترین مشکلات در روستاهایی که طرح‌های هادی روستایی با موفقیت روبرو نیستند، مشارکت نکردن مردم در طرح هادی روستایی است. در واقع طرح‌های هادی؛ بدون بهره‌گیری از نیروی فکری روستاییان تهیه می‌شوند؛ در حالی که بنا بر بررسی‌ها، اکثر روستاییان تمایل به مشارکت و همفکری در تهیه و اجرای طرح دارند (فیلا و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۴۸ به نقل از نیکو، ۱۳۸۵)؛ ناپایداری و عدم تعادل در سکونتگاه‌های شهری و روستایی، نتیجه عدم تطبیق طرح‌ها و برنامه‌های به اجرا درآمده با خواسته‌ها و نیازهای مردم است (احمدی، ۱۳۸۰: ۴۵)؛ بنابراین لزوم حضور و مشارکت مردم و نمایندگان آن‌ها در فرآیند نیازسنجی، مطالعه و برنامه‌ریزی و اجرای طرح هادی محرز و غیرقابل انکار است (عبدی‌نژاد، ۱۳۸۶: ۱۹). در نتیجه هنگامی که روستاییان از ابتدا تا انتها در یک مسئله دخالت داشته باشند، آن را

طرحی از خارج نمی‌دانند و آن طرح را با نیازهای خود تطبیق می‌دهند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۳۴). صرف نظر از دیدگاه بخش نگر و تعصب سازمانی همراه با تصدی‌گری دولت که در توسعه روستایی حاکم بوده و موجب شده مشارکت واقعی مردم در برنامه‌ریزی شکل نگیرد (ضابطیان، ۱۳۸۹: ۲۳۸)، تحقیق حاضر در پی آن است تا میزان و قابلیت اجرایی پروژه‌ها و پیشنهادات در طرح‌های هادی روستایی در زمینه زیست‌محیطی را بررسی نموده و سپس در صورت اجرا بر میزان مشارکت و رضایت ساکنان از اجرای پروژه‌های زیست‌محیطی طرح هادی تأکید نماید. هم‌اکنون می‌توان گفت از آنجا که بررسی‌های مربوط به طرح هادی روستایی کمتر به اثرات زیست‌محیطی پرداخته، تحقیق حاضر در نوع خود دارای نتایجی می‌تواند باشد که برای محققان و کارشناسان مرتبط با مطالعه و اجرای طرح‌های هادی روستایی مفید باشد.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۲-۱. پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوع تحقیق حاضر، مطالعات چندی صورت گرفته است. با این حال می‌توان گفت در خصوص مسائل زیست‌محیطی در طرح‌های هادی روستایی مطالعات انگشت شماری انجام شده است. هم‌اکنون در بررسی حاضر به نمونه‌هایی از تحقیقات پیشین درباره طرح‌های هادی روستایی پرداخته می‌شود. عظیمی و جمشیدیان (۱۳۸۴) در مقاله بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح هادی به مطالعه اثرات این طرح بر روستاهای غرب گیلان پرداخته‌اند. از جمله نتایج این تحقیق موارد زیر را می‌توان نام برد: اجرای طرح هادی باعث پیشرفت زندگی و افزایش امیدواری به سکونت در روستاهای برخوردار از طرح شده است. این طرح در مورد رعایت مسائل زیست‌محیطی و مشارکت دادن مردم در طرح چندان موفق نبوده است. در اجرای طرح انجام تغییراتی لازم است. ساعی (۱۳۸۵)، در پایان‌نامه‌ای با عنوان ارزیابی تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان اردبیل و نقش آن در توسعه روستایی استان (مطالعه موردی: روستای شامل اسی)، به این نتیجه رسیده است که طرح مذکور موفقیت بالایی در تهیه و اجرای طرح داشته است. محمدی و یوسفیان (۱۳۸۹) در مقاله ارزیابی الگوهای پیشنهادی استقرار کاربری مسکونی در طرح‌های هادی روستایی از روش بررسی توصیفی-تحلیلی و از نوع تحقیق کاربردی بهره‌جسته‌اند. برای جمع‌آوری اطلاعات از برداشت‌های میدانی و مصاحبه و روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. جامعه نمونه آن از میان استان‌های مختلف کشور انتخاب شده است که شامل استان‌های: مرکزی، سمنان، قزوین، قم، زنجان و مازندران می‌باشد که بیشتر بر مازندران تأکید دارد در آخر الگوی پیشنهادی این تحقیق عدم تثبیت کاربری مسکونی است که دارای محاسن بیشتری نسبت به الگوهای دیگر است به اجرا درآوردن این الگو باعث تحقق‌پذیری بیشتر طرح هادی می‌گردد. فتاحی و فتح‌الهی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان بررسی آثار نگرش فیزیکی طرح‌های هادی بر ابعاد فضایی سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای شهرستان اظهار می‌دارد که در نگرش‌های کنونی برای اتخاذ رویکردی مؤثر در زمینه سکونتگاه‌های روستایی و توسعه فضایی آن‌ها لازم می‌داند و در آخر پیشنهاد می‌دهد که الگوی تلفیقی میان محورهای توسعه فیزیکی-کالبدی و ابعاد ساختاری سازمان فضایی روستا و سکونتگاه‌های آن بتواند پاسخی مناسب به چالش‌های قبل و بعد از تهیه باشد. عباسی (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه خود با عنوان ارزیابی عملکرد طرح‌های کالبدی در توسعه روستایی با تأکید بر اجرای طرح هادی (مطالعه موردی: دهستان نبوت در شهرستان ایوان غرب) به نتایجی به این شرح رسید: اجرای طرح هادی روستایی در رسیدن به اهداف کالبدی از جمله بهبود کیفیت معابر و جدول‌ها و کانال‌های کشاورزی، بهبود وضعیت مسکن و ساخت و سازها، به همراه مکان‌گزینی مناسب کاربری‌های پیشنهادی در داخل بافت روستاها موفق بوده است؛ اما وضعیت دسترسی به خدمات روستایی در دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح هادی، تغییری مثبت و معناداری نداشته است.

۲-۲. مبانی نظری

یکی از الگوهای توسعه روستایی که در دهه اول پس از پیروزی انقلاب اسلامی با هدف دستیابی به توسعه در مناطق روستایی، تهیه و اجرا گردید طرح هادی روستایی است که به عنوان مهم‌ترین سند رسمی و قانونی توسعه و عمران یک روستا در کشور می‌باشد (حفظل عیدانی، ۱۳۸۹: ۱). طرح هادی روستایی عبارت است از تجدید حیات و هدایت روستا به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی (شیعه، ۱۳۸۵: ۹۴) که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل: مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را برحسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های سامان‌دهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی با طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (بلانین و همکاران، ۱۳۸۹: ۵). از طرفی، توسعه به معنی کوشش آگاهانه، نهادی شده و مبتنی بر برنامه‌ریزی برای ترقی اجتماعی و اقتصادی جامعه (آسایش، ۱۳۷۹: ۱۶) و توسعه روستایی فرایند باثبات و پایدار تغییرات اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی که برای افزایش رفاه بلندمدت کل جامعه طراحی و تعریف شده است، می‌باشد (جی. موزلی، ۱۳۸۸: ۵). بر همین مبنا، در اندیشه حاکم بر طرح هادی و حتی در تعریف حاکم بر طرح هادی بر جنبه‌های کالبدی توسعه بیش از سایر ابعاد آن تأکید شده است (فیروزنیا، ۱۳۸۶: ۳۳). تأثیر متقابل طرح‌های هادی و محیط روستاها و همچنین آثاری که این طرح‌ها در سطح ملی در ارتباط با توسعه کشور می‌یابند، ضرورت آگاهی یافتن از آثار محیطی این طرح‌ها را اجتناب‌ناپذیر ساخته است (کریمی آذری، نوروزیان ملکی، ۱۳۸۹: ۴۸۱). طرح هادی روستایی در ایران با رویکرد و چهارچوب نظری حاکم بر طرح‌های جامع و نگرش صرف کالبدی و فیزیکی تهیه‌شده و کمتر به سایر وجوه توسعه روستایی توجه کرده‌اند (فتاحی و فتح الهی، ۱۳۹۰: ۵۵۳).

در موضوع مشارکت در طرح‌های هادی روستایی مبنای نظری متفاوتی مطرح است. از لحاظ نظری، اوکلی و مارسدن مشارکت را در مفهوم گسترده این چنین تعریف می‌نمایند که مشارکت به معنی برانگیختن حساسیت مردم و نتیجتاً به معنی افزایش درک و توان در روستاییان جهت پاسخگویی به طرح‌های توسعه و نیز مفهوم تشویق ابتکارات محلی است (طالشی و عفتی، ۱۳۹۰: ۴). به نظر آن، توسعه پایدار، توسعه‌ای است که در آن تأمین مستمر نیازها و رضایتمندی افراد همراه با افزایش کیفیت زندگی انسان مدنظر است (جنیفرآ. الیوت، ۱۳۷۸: ۴۹). میسرا توسعه روستایی را از دیدگاه وسیعی بررسی کرده، توجه خود را بر پرورش روستاییان و توانا ساختن آن‌ها معطوف می‌دارد تا بتوانند خود در شرایط نامساعد زندگی خویش تغییر به وجود آورند (حسینی ابری، ۱۳۸۰: ۲۶۱). پر واضح است که در طرح‌های هادی روستایی که با شروع برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی فعالیت خود را به‌طور گسترده آغاز کرد (حسینی حاصل، ۱۳۸۶: ۳۷)، مسئله توسعه روستایی، حفظ محیط زیست و مشارکت مردم در امر توسعه، به تدریج در مراحل مطالعه و اجرای طرح هادی روستایی گنجانده شده و مورد تأکید قرار گرفته است. اختصاص یک فصل به مقوله محیط زیست در برنامه‌های سوم و چهارم توسعه و همچنین، توجه به مسائل زیست‌محیطی به‌خصوص در زمینه تالاب‌ها، تنوع زیستی، سواحل در برنامه پنجم بیانگر همین نکته است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

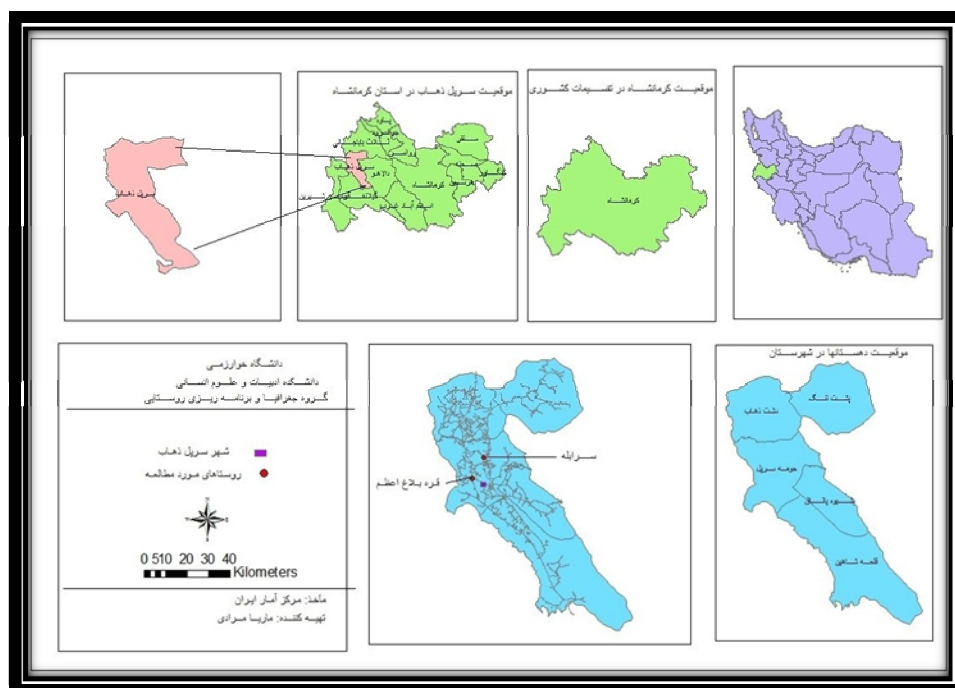
روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش از دو شیوه مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در زمینه روایی و اعتبار ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه اولیه بین اساتید توزیع شد و پس از اصلاحاتی از طرف آنان (نظرسنجی از آن‌ها)، پرسش‌نامه نهایی تنظیم گردید. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه تعدادی از آن بین یک نمونه کوچک توزیع شد که ضریب آلفای کرونباخ آن ۰/۷۷۷ بوده که نشان از سطح بالای اعتماد پرسش‌نامه دارد. در بخش اسنادی و کتابخانه‌ای از کتاب‌ها، مجلات، پایان‌نامه‌ها، مقالات و سایت‌های اینترنتی استفاده

شده است و در بخش میدانی از پرسش‌نامه و مصاحبه و مشاهده مستقیم استفاده گردیده است. جامعه آماری تحقیق، روستاهای شهرستان سرپل ذهاب است که در سرشماری سال ۱۳۹۰ دارای ۴۹۸۸۴ جمعیت بوده است. از ۱۹۶ روستای شهرستان برای ۱۰۷ روستا طرح هادی تهیه شده و نظر به گستردگی و پراکندگی روستاهای شهرستان، مقرر شد، در ابتدا، جامعه آماری از روستاهایی که طرح هادی آن‌ها مربوط به قبل از سال ۱۳۸۷ باشد انتخاب شوند. بدین ترتیب تعداد ۵۵ روستا انتخاب شد. نیز مقرر شد از میان ۵۵ روستا، روستاهایی که طرح هادی در آن‌ها به اجرا درآمده و سپس مورد بازنگری قرار گرفتند، انتخاب شوند. از این رو تعداد ۳۴ روستا که طرح هادی در آن‌ها به اجرا درآمده در ابتدا انتخاب و سپس ۱۱ روستا که طرح هادی آن‌ها مورد بازنگری قرار گرفته، انتخاب شدند. آخرین معیار انتخاب نمونه دسترسی به مطالعات طرح هادی و نحوه دسترسی به سکونتگاه روستایی بود. پس از بررسی‌ها و بنا بر مشاوره و مصاحبه با کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهرستان، در نهایت از میان ۱۱ روستای منتخب، دو روستای سرابله و قره‌بلاغ اعظم به عنوان روستاهای نمونه مورد بررسی انتخاب شدند و از میان جمعیت ۲۵۹ خانواری دو روستا به شیوه تصادفی سیستماتیک تعداد ۱۰۸ خانوار تعیین شده است.

۴. محدوده مورد مطالعه

روستای سرابله در شمال غربی سرپل ذهاب و در ۳۴ درجه عرض و ۴۵ درجه طول جغرافیایی واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا حدود ۵۸۰ متر و قدمتی بیش از ۲۰۰ سال دارد و علت نام‌گذاری این روستا به خاطر وجود آبی است که در نزدیک روستا واقع بوده و آن را برای درمان بیماری ابله مؤثر می‌دانستند. جمعیت این روستا بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰، ۱۲۵ خانوار بوده که از این تعداد ۲۳۲ نفر آن مرد، ۲۳۴ نفر زن و ۱۷۰ نفر مرد باسواد و ۱۴۵ نفر زن باسواد بوده‌اند. از جمله مشکلات زیست‌محیطی روستا از دیدگاه روستائیان و شورای اسلامی می‌توان به خاکی بودن معابر روستا، عدم دفع بهداشتی فاضلاب و عدم دفع بهداشتی زباله اشاره کرد. از دیدگاه مشاور طرح هادی روستا نیز این مشکلات وجود دارد.

روستای قره‌بلاغ اعظم در چند کیلومتری سرپل ذهاب و ۳۴ درجه عرض و ۴۵ درجه طول جغرافیایی واقع شده است. این روستا ۵۱۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد و قدمتی نزدیک به ۲۵۰ سال دارد. جمعیت این روستا بر طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴ خانوار می‌باشد که شامل ۲۸۰ مرد و ۲۷۴ زن است که از این تعداد ۲۰۴ مرد و ۱۷۶ نفر زن باسواد می‌باشد. روستای قره‌بلاغ اعظم تقریباً فاقد سیستم منظم و برنامه‌ریزی شده هدایت و دفع آب‌های سطحی است و این امر به عنوان یکی از نکات منفی روستا توسط اهالی روستا نیز مطرح شده است و نبود سیستم دفع فاضلاب به‌خصوص به دلیل گرم بودن آب و هوای منطقه باعث مشکلات عدیده‌ای در روستا شده است. آب‌های سطحی روستا به تبعیت از شیب عمومی روستا به سمت شمال و جنوب روستا جاری می‌گردد. اهالی روستا طی سالیان متمادی به این نتیجه رسیده‌اند که علاوه بر کوچه‌های افقی، روستا به کوچه‌های عمودی بر این کوچه‌های افقی جهت دفع آب‌های سطحی نیاز دارد که از آن‌ها جهت عبور و مرور استفاده می‌شود (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی کرمانشاه، ۱۳۸۸: ۲۷).

شکل ۱. جایگاه محدوده مورد مطالعه در تقسیمات کشوری

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. یافته‌های توصیفی

در یافته‌های تحقیق ابتدا بر مشخصات پاسخ‌دهندگان تأکید می‌شود. از کل پاسخ‌دهندگان ۶۳.۹ مرد و ۳۶.۱ درصد آن‌ها زن بوده است. بالغ بر ۴۳ درصد افراد مورد مطالعه مجرد و ۵۶.۵ درصد افراد متأهل می‌باشند. از کل افرادی که مورد پرسش قرار گرفتند ۳۳.۳ درصد کشاورز هستند کمترین تعداد مربوط به گزینه دامدار با ۹.۳ درصد از پاسخ‌دهندگان می‌باشد (جدول ۱).

جدول ۱. ترکیب پاسخ‌گویان بر حسب شغل

شغل	فراوانی	درصد
کشاورز	۳۶	۳۳.۳
دامدار	۱۰	۹.۳
کارمند	۱۲	۱۱.۱
کارگر	۱۳	۱۲
سایر	۳۷	۳۴.۳
جمع	۱۰۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

در بررسی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های هادی روستایی گویه‌هایی مانند نحوه دفع آب‌های سطحی، تأمین آب آشامیدنی سالم دفن زباله، بهداشت معابر و نظایر آن مطرح شده است. در زمینه دفع آب‌های سطحی اقداماتی توسط طرح هادی انجام شده که مهم‌ترین آن در زمینه ایجاد جدول و کانیو بوده که ۴۰.۷ درصد اقدامات را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲. اقدامات صورت گرفته برای دفع آب‌های سطحی

گویه	فراوانی	درصد
ایجاد جدول و کانپو	۴۴	۴۰.۷
شیب دهی به معابر	۱۹	۱۷.۶
ایجاد چاه جذبی	۸	۷.۴
اقدامی صورت نگرفته	۳۷	۳۴.۳
جمع	۱۰۸	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

پر واضح است که اجرای طرح هادی اثرات زیست محیطی بسیاری دارد؛ اما تأمین آب آشامیدنی سالم یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که می‌بایست در طرح‌های هادی روستایی به آن توجه گردد. در این زمینه داده‌های بررسی شده در محدوده مورد مطالعه و نظر پاسخ‌دهندگان در طیف لیکرت سنجیده شده و نشان می‌دهد که طرح هادی در زمینه تأمین آب آشامیدنی سالم موفقیت بیشتری داشته است.

جدول ۳. اثرات زیست محیطی اجرای طرح هادی

اثرات زیست محیطی اجرای طرح هادی	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		خطا
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
راکد ماندن آب و آب‌گرفتگی معابر	۳۴	۳۱.۵	۲۶	۲۴.۱	۳۳	۲۱.۳	۱۳	۱۲	۱۲	۱۱.۱	۰
دفع غیربهداشتی زباله	۲۱	۱۹.۴	۲۲	۲۰.۴	۱۴	۱۳	۲۵	۲۳.۱	۲۶	۲۴.۱	۰
تأمین آب آشامیدنی سالم	۱۴	۱۳	۱۸	۱۶.۷	۲۶	۲۴.۱	۲۳	۲۱.۳	۲۶	۲۴.۱	۰.۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

بنابر جدول (۴)، انحراف از میانگین و میانگین گویه‌های مربوط به اثرات زیست محیطی اجرای طرح هادی نشان می‌دهد که طرح‌های هادی نتوانسته است در بخش ساخت‌وساز اصولی و جلوگیری از راکد ماندن و آب‌گرفتگی معابر موفقیت کسب کند. همان‌طور که مشاهده می‌شود تأمین آب آشامیدنی سالم با میانگین ۳.۲۷ موفق‌تر از سایر گویه‌ها در طرح هادی بوده است.

جدول ۴. اثرات زیست محیطی اجرای طرح هادی

اثرات زیست محیطی اجرای طرح هادی	میانگین	انحراف از معیار	پاسخ‌دهنده	خطا
راکد ماندن آب و آب‌گرفتگی معابر	۲.۴۷	۱.۳۴	۱۰۸	۰
دفع غیربهداشتی زباله	۳.۱۲	۱.۴۷	۱۰۸	۰
تأمین آب آشامیدنی سالم	۳.۲۷	۱.۳۵	۱۰۷	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

یکی دیگر از بررسی‌های تحقیق حاضر سنجش میزان رضایت ساکنان نواحی روستایی از اجرای طرح‌های هادی روستایی است. طرح هادی از جمله طرح‌های توسعه‌ای است که در روستاها به اجرا در می‌آید به همین منظور میزان رضایت از اجرای طرح هادی در روستاهای قره‌بلاغ اعظم و سرابله بعد از اجرای طرح با چند مؤلفه سنجیده شده است که

نتایج آن در جدول ۵ آمده است. می‌توان گفت در مجموع در تمام بخش‌ها رضایت در حد متوسط بوده است. کمترین میزان رضایت مربوط به بخش مکان‌یابی دفن زباله با ۳۹.۸ خیلی کم و بیشترین رضایت مربوط به بهداشت خواربار فروشی با میزان ۸۰.۳ درصد خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۵. رضایت از اثرات اجرای طرح هادی

خطا	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		رضایت از اجرای طرح هادی
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۳.۷	۴	۱۳	۱۴	۴۱.۷	۴۵	۲۷.۸	۳۰	۱۳.۹	۱۵	میزان بهداشت اماکن عمومی
۴.۶	۸.۳	۹	۱۸.۵	۲۰	۳۴.۳	۳۷	۲۲.۲	۲۴	۱۲	۱۳	بهداشت خواربار فروشی
۱.۹	۵.۶	۶	۱۱.۱	۱۲	۳۸	۴۱	۲۶.۹	۲۹	۱۶.۷	۱۸	بهداشت سطح معابر
۰.۹	۱.۹	۲	۳.۷	۴	۳۶.۱	۳۹	۲۹.۶	۳۲	۲۷.۸	۳۰	دفع فاضلاب
۱.۹	۲.۸	۳	۶.۵	۷	۳۹.۸	۴۲	۳۱.۵	۳۴	۱۷.۶	۱۹	دفع آب‌های سطحی
۲.۸	۱.۹	۲	۵.۶	۶	۳۱.۵	۳۴	۲۲.۲	۲۴	۳۶.۱	۳۹	دفع فضولات حیوانی و دامی
۰	۱.۹	۲	۲.۸	۳	۳۶.۱	۳۹	۲۸.۷	۳۱	۳۰.۶	۳۳	دفن بهداشتی زباله
۱.۹	۴.۶	۵	۶.۵	۷	۴۱.۷	۴۵	۲۰.۴	۲۲	۲۵	۲۷	وضعیت فعلی زیست‌محیطی روستا
۱.۹	۶.۵	۷	۵.۶	۶	۲۰.۴	۲۲	۲۵.۹	۲۸	۳۹.۸	۴۳	مکان‌یابی محل دفن زباله

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

۲-۵. یافته‌های تحلیلی - استنباطی

- رابطه میان تحصیلات سرپرستان خانوار و مشارکت و نظرسنجی در اجرای طرح

به منظور بررسی دقیق‌تر گویه‌ها در محدوده مورد مطالعه، انطباق گویه‌ها با برخی از پارامترها در روند تحقیق ضروری است. از این‌رو در این مرحله به رابطه میان برخی گویه‌ها و سنجه‌های مورد بررسی پرداخته می‌شود. بر اساس جدول شماره ۶ بین سطح تحصیلات و مشارکت در اجرای طرح هادی روستایی، در سطح ۹۹٪ با ضریب ۳۱ درصد رابطه معناداری برقرار است و بین میزان نظرسنجی از افراد و سطح تحصیلات آن‌ها نیز در سطح ۹۵ درصد با ضریب ۱۸٪ رابطه معناداری برقرار است. از آنجا که این همبستگی مثبت است می‌توان گفت هرچه میزان سطح تحصیلات افراد بالاتر برود میزان مشارکت افراد در روستا نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۶. همبستگی بین تحصیلات سرپرستان خانوار و مشارکت و نظرسنجی در اجرای طرح

نوع آزمون	گویه	آماره	تحصیلات	مشارکت در اجرا	میزان نظرسنجی
اسپیرومن	تحصیلات	Correlation Coefficient	1.000	.314**	.181*
		Sig. (1-tailed)	.	.001	.031
		جمع	108	106	107
	مشارکت در اجرا	Correlation Coefficient	.314**	1.000	.191*
		Sig. (1-tailed)	.001	.	.025
		جمع	106	106	106
	میزان نظرسنجی	Correlation Coefficient	.181*	.191*	1.000
		Sig. (1-tailed)	.031	.025	.
		جمع	107	106	107

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان نحوه دفع غیربهداشتی فاضلاب خانگی و میزان رضایت از دفع فاضلاب

گویه مورد بررسی دیگر، بررسی رابطه نحوه دفع غیربهداشتی فاضلاب و میزان رضایت یا عدم رضایت از دفع فاضلاب است. بررسی‌های نشان می‌دهد بین دفع غیربهداشتی فاضلاب و رضایت از دفع فاضلاب در سطح ۹۵ درصد با ضریب ۱۷٪- رابطه معناداری برقرار است. از آنجا که این ضریب منفی می‌باشد هرچه دفع غیربهداشتی فاضلاب بیشتر شود رضایت از دفع فاضلاب کاهش می‌یابد. در واقع می‌توان گفت دفع غیربهداشتی فاضلاب باعث کاهش بهداشت محیط و وخیم‌تر شدن وضعیت زیست‌محیطی منطقه می‌شود.

جدول ۷. همبستگی بین نحوه دفع غیربهداشتی فاضلاب خانگی و میزان رضایت از دفع فاضلاب

نوع آزمون	گویه	آماره	دفع غیربهداشتی فاضلاب	رضایت از دفع فاضلاب
اسپیرومن	دفع غیربهداشتی فاضلاب	Correlation Coefficient	1.000	-.171*
		Sig. (1-tailed)	.	.039
		جمع	108	107
	رضایت از دفع فاضلاب	Correlation Coefficient	-.171*	1.000
		Sig. (1-tailed)	.039	.
		جمع	107	107

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان تأمین آب شرب و رضایت از بهداشت آب شرب

بنا بر اعتبار تأمین منابع آب شرب در روستا، این گویه و میزان رضایت ساکنان از آب شرب به منظور سنجش کیفیت آب شرب مورد بررسی قرار گرفت. بدیهی است تأمین آب آشامیدنی سالم و پایدار بهداشت آب آشامیدنی و سلامت ساکنان را به دنبال دارد. همبستگی بین این دو مقوله با ضریب ۳۰٪، ۹۹ درصد اطمینان رابطه معناداری است. همبستگی بین این دو از نوع مثبت است.

جدول ۸. همبستگی بین تأمین آب شرب و رضایت از بهداشت آب شرب

نوع آزمون	گویه	آماره	آب آشامیدنی سالم	بهداشت آب شرب
اسپیرومن	تأمین آب شرب سالم	Correlation Coefficient	1.000	.301**
		Sig. (1-tailed)	.	.001
		جمع	107	105
	بهداشت آب شرب	Correlation Coefficient	.301**	1.000
		Sig. (1-tailed)	.001	.
		جمع	105	106

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان وضعیت فعلی زیست‌محیطی روستا و ایجاد معابر جدید

بین وضعیت زیست‌محیطی روستا و ایجاد معابر جدید رابطه معناداری برقرار نیست. اگر چه انتظار می‌رود با ایجاد معابر جدید وضعیت زیست‌محیطی روستا بهتر شود اما از آنجایی که ایجاد معابر جدید به آن صورت که باید انجام نشده و از کیفیت چندان بر خوردار نیست لذا نتوانسته است نقش مؤثری را در ارتقاء وضعیت زیست‌محیطی روستا ایفا نماید.

جدول ۹. همبستگی بین وضعیت فعلی زیست‌محیطی روستا و ایجاد معابر جدید

نوع آزمون	گویه	آماره	وضعیت زیست محیطی روستا	ایجاد معبر جدید
اسپیرومن	وضعیت زیست محیطی روستا	Correlation Coefficient	1.000	-.070
		Sig. (1-tailed)	.	.238
		جمع	107	106
	ایجاد معابر جدید	Correlation Coefficient	-.070	1.000
		Sig. (1-tailed)	.238	.
		جمع	106	106

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان رضایت از بهداشت اماکن عمومی و مکان‌یابی دفن زباله

بین بهداشت اماکن عمومی و مکان‌یابی دفن زباله رابطه معناداری برقرار نیست. در روستای قره‌بلاغ اعظم مکان‌یابی صورت گرفته و در روستای سرابله مکان‌یابی صورت نگرفته است. در روستای قره‌بلاغ اعظم مکان‌یابی صورت گرفته اما مکان دفن زباله نه تنها با روستا فاصله چندانی ندارد بلکه مکان‌یابی به صورتی است که مانع از پخش زباله‌ها در سطح روستا نمی‌شود. بنا بر مطالب گفته شد رضایت از مکان‌یابی دفن زباله نیز کم می‌باشد.

جدول ۱۰. همبستگی بین رضایت از بهداشت اماکن عمومی و مکان‌یابی دفن زباله

نوع آزمون	گویه	آماره	بهداشت اماکن عمومی	مکان‌یابی دفن زباله
اسپیرومن	بهداشت اماکن عمومی	Correlation Coefficient	1.000	-.011
		Sig. (1-tailed)	.	.455
		جمع	106	105
	مکان‌یابی دفن زباله	Correlation Coefficient	-.011	1.000
		Sig. (1-tailed)	.455	.
		جمع	105	106

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان نوسازی معابر و رضایت از دفع آب‌های سطحی

رضایت از دفع آب‌های سطحی از دیگر معیارهایی بوده که مورد پرسش قرار گرفته است. علیرغم اینکه نوسازی معابر باعث دفع بهتر آب‌های سطحی می‌شود اما بین این دو مقوله در روستاهای مورد مطالعه همبستگی وجود ندارد. علت آن را می‌توان عدم انجام کامل طرح هادی در این روستاها بیان داشت.

جدول ۱۱. همبستگی بین نوسازی معابر و رضایت از دفع آب‌های سطحی

نوع آزمون	گویه	آماره	رضایت از دفع آب‌های سطحی	نوسازی معابر
اسپیرومن	رضایت از دفع آب‌های سطحی	Correlation Coefficient	1.000	.098
		Sig. (1-tailed)	.	.160
		جمع	106	106
	نوسازی معابر	Correlation Coefficient	.098	1.000
		Sig. (1-tailed)	.160	.
		جمع	106	108

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

– رابطه میان آب‌گرفتگی معابر و رضایت از بهداشت معابر

بین آب‌گرفتنی معابر و رضایت از بهداشت معابر رابطه معناداری وجود ندارد. از کل افراد پاسخ‌دهنده تنها دو نفر به این سؤال پاسخ نداده‌اند. اگرچه آب‌گرفتگی معابر باعث آلودگی و کاهش سطح بهداشت معابر شده و رضایت از بهداشت معابر را کاهش داده است اما در روستاهای مورد مطالعه رابطه معناداری بین این دو وجود ندارد.

جدول ۱۲. همبستگی بین آب‌گرفتگی معابر و رضایت از بهداشت معابر

نوع آزمون	گویه	آماره	راکد بودن آب	رضایت از بهداشت معابر
اسپیرمن	راکد بودن آب	Correlation Coefficient	1.000	-.043
		Sig. (1-tailed)	.	.331
		جمع	108	106
	رضایت از بهداشت معابر	Correlation Coefficient	-.043	1.000
		Sig. (1-tailed)	.331	.
		جمع	106	106

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

جدول ۱۴. وضعیت مجموع اثرات زیست‌محیطی اجرای طرح هادی روستایی

خطا	میانگین	انحراف از معیار	تعداد پاسخ	گویه‌ها
۱	۲.۷۶	۱.۱۲۳	۱۰۷	احداث و ایجاد معابر جدید در روستا
۰	۲.۸۷	۱.۱۸۵	۱۰۸	بهسازی و نوسازی معابر اصلی
۰	۲.۵۷	۱.۱۶۲	۱۰۸	بهسازی و نوسازی معابر فرعی
۰	۲.۷۰	۱.۱۳۰	۱۰۸	شیب مناسب معابر در فصل سرد سال و در برابر آب‌گرفتگی
۰	۲.۵۷	۱.۲۰۹	۱۰۸	احداث کانال‌های دفع فاضلاب در امتداد معابر
۰	۲.۴۱	۱.۰۶۸	۱۰۸	وضعیت بهداشت معابر و جمع‌آوری زباله‌ها از سطح معابر
۰	۲.۶۵	۱.۱۰۵	۱۰۸	کیفیت بهسازی و کانال‌کشی (دیواره سازی) در مسیر رودخانه
۱	۲.۸۴	۱.۰۹۲	۱۰۷	کیفیت احداث و اصلاح و پوشش انهار و کانال‌های آب

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

۶. نتیجه‌گیری

طرح‌های روستایی در ایران گسترده‌ترین و مهم‌ترین زمینه و روش مداخله دولت در روستاها است و پذیرفتنی است اگر گفته شود که این طرح‌ها مهم‌ترین اقدام دولت در رسیدگی به امور و آبادانی روستاهای ایران از آغاز حیات اجتماعی روستاهای ایران است؛ بنابراین اعتبار و اهمیت مطالعه و اجرای مناسب طرح‌های هادی روستایی اهمیت روزافزون داشته و در ایجاد محیط زندگی یا دگرگونی محیط زندگی ساکنان روستاها اثر فراوان دارد. ابعادی که اثرات طرح‌های هادی در روستاها بر جای می‌گذارد، از جنبه‌های مختلفی قابل بررسی است. در تحقیق حاضر بر جنبه زیست‌محیطی اجرای طرح‌های هادی روستایی تأکید شده است و به همین منظور گویه‌های مهمی مانند تأمین آب آشامیدنی سالم، احداث و ایجاد معابر جدید در روستا، بهسازی و نوسازی معابر اصلی، بهسازی و نوسازی معابر فرعی، شیب مناسب معابر در فصل سرد سال و در برابر آب‌گرفتگی، احداث کانال‌های دفع فاضلاب در امتداد معابر، وضعیت بهداشت معابر و جمع‌آوری زباله‌ها از سطح معابر، کیفیت بهسازی و کانال‌کشی (دیواره سازی) در مسیر رودخانه

و گویه کیفیت احداث و اصلاح و پوشش آنها و کانال‌های آب به همراه میزان رضایت از این گویه‌ها مد نظر قرار گرفته است. نتایج بررسی‌های تحقیق نشان می‌دهد آلودگی معابر فرعی، دفع غیربهداشتی زباله، عدم مکان‌گزینی مناسب برای دفن زباله، رها شدن فضولات حیوانی در کنار جاده‌ها، عدم وجود جدول و کانپو، خطرهای شیب معابر، کارگاه‌های آلوده‌کننده، عدم وجود منابع آب آشامیدنی پایدار و نبود سیستم جمع‌آوری زباله از مشکلات زیست‌محیطی روستاهای مورد مطالعه می‌باشد.

در بررسی گویه‌های زیست‌محیطی طرح هادی در مجموع حد متوسط و میانگین کمتر از ۳ را نشان می‌دهد و بر همین اساس می‌توان گفت طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه در این زمینه موفق نبوده است. از مطالب گفته شده می‌توان به این نتیجه کلی رسید که طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه در بعد مورد نظر این پژوهش موفق نبوده است و در کل تأثیر مثبتی در این روستاها نداشته است. با توجه به مطالب گفته شده و بررسی که در این روستاها صورت گرفت موارد زیر به عنوان پیشنهادات به منظور رفع مشکلات زیست‌محیطی سکونتگاه‌های روستایی مورد بررسی مطرح است:

- شناسایی ویژگی‌های محیطی و زیست‌محیطی هر روستا و تهیه طرح با توجه به ویژگی‌های آن.
- تعیین مکان مناسب برای کاربری‌های پیشنهادی زیست‌محیطی با همکاری متخصصان.
- توجه به نیازهای روستاییان و مشارکت آن‌ها در نیازسنجی‌های طرح‌های زیست‌محیطی.
- ایجاد هماهنگی بین ارگان‌های مرتبط با طرح به منظور بهبود امور زیست‌محیطی.
- نگرش جامع و یکپارچه و توجه بیشتر به مخاطرات طبیعی و مسائل زیست‌محیطی.
- استفاده از نظر کارشناسان محیط زیست در تهیه و اجرای طرح.
- استفاده از مشارکت مردمی در مراحل تهیه و اجرای طرح به‌ویژه در بعد زیست‌محیطی.
- مطالعه جداگانه درباره وضعیت زیست‌محیطی سکونتگاه‌های روستایی به منظور شناسایی تهدیدهای زیست‌محیطی.

۷. منابع

۱. احمدی، حسن، ۱۳۸۰، شهرسازی مشارکتی برنامه‌ریزی با مردم، مجله شهرداری‌ها، سال سوم، شماره ۳۶، صص ۴۹-۴۵.
۲. انجمن متخصصان محیط زیست ایران، ۱۳۸۸، ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های عمرانی، شماره ۹، انتشارات، سازمان حفاظت محیط زیست.
۳. آسایش، حسین، ۱۳۷۹، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی، چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
۴. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمانشاه، ۱۳۸۸، بازنگری طرح هادی روستای سرابله، مهندسین مشاور مپسا.
۵. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمانشاه، ۱۳۸۸، بازنگری طرح هادی روستای قره‌بلاغ اعظم، مهندسین مشاور مپسا.
۶. بلانیان، ندا و همکاران، ۱۳۸۹، آسیب‌شناسی طرح‌های روستایی بر بافت کالبدی روستا (نمونه موردی: خراسان شمالی)، فصلنامه فرهنگ و مردم، سال نهم، صفحات ۱۰۶-۱۲۱.
۷. جنیفر آ. الیوت، ۱۳۷۸، مقدمه‌ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه، ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و حسین رحیمی، انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران، تهران.
۸. جی. موزلی، مالکوم، ۱۳۸۸، توسعه روستایی اصول و عملیات، ترجمه مجتبی قدیری معصوم و آئیژ عزمی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۹. حسینی حاصل، صدیقه، ۱۳۸۶، چالش‌ها، تنگناها و فرصت‌های طرح هادی روستایی، مجله دهیاری‌ها، سال پنجم، شماره ۲۲، ۲۱-۱۷.

۱۰. حسینی ابری، سید حسن، ۱۳۸۰، طرح‌های هادی و توسعه پایدار روستایی، مجموعه مقالات توانایی‌ها و قابلیت‌های پژوهش‌های جغرافیا در عرصه سازندگی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۱۱. حق پناه، مریم و دهقانی، مرجان، ۱۳۸۸، بررسی اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۱۲. حنظل عیدانی، علی، ۱۳۸۹، ارزیابی اثرات طرح هادی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان خرمشهر)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی.
۱۳. دادگر، حسن، ۱۳۷۹، ارزیابی روند توجهات زیست‌محیطی در طول دو برنامه پنج‌ساله کشور، نشریه روش‌شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه) شماره ۲۴ و ۲۵.
۱۴. ساعی، زهرا، ۱۳۸۵، ارزیابی تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان اردبیل و نقش آن در توسعه روستایی استان (مطالعه موردی روستای شامل اسبی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، استاد راهنما بیژن رحمانی.
۱۵. شیعه، اسماعیل، ۱۳۸۵، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، چاپ هفدهم، تهران.
۱۶. ضابطیان، جعفر، ۱۳۸۹، سیر تحول تئوری‌های توسعه در زمینه نهادسازی مشارکت روستاییان ایران (تجارب استان فارس)، اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی (مسکن و بافت)، نظام حکمروایی روستایی، تدوین محسن سرتیپی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
۱۷. طالبی، مصطفی و عفتی، محمد، ۱۳۹۰، برنامه‌ریزی مشارکتی، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
۱۸. عباسی، محسن، ۱۳۹۰، ارزیابی عملکرد طرح‌های کالبدی در توسعه روستایی با تأکید بر اجرای طرح هادی؛ مطالعه موردی دهستان مرکزی در شهرستان ایوان غرب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، استاد راهنما مهدی پورطاهری.
۱۹. عبدی‌نژاد، همت علی، ۱۳۸۶، طرح هادی روستایی، فرصت‌ها و چالش‌ها، مجله دهیاری‌ها، شماره ۲۲، صص ۲۰-۱۷.
۲۰. عزمی، آئیژ، ۱۳۸۸، توسعه فیزیکی روستا و حفاظت از محیط زیست، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۸، صص ۱۶-۲.
۲۱. عظیمی، نورالدین، جمشیدیان مجاور، مجید، ۱۳۸۴، بررسی اثرات کالبدی طرح‌های هادی روستایی، مطالعه موردی غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، صص ۳۴-۲۵.
۲۲. فتاحی، اقدس، فتح‌اللهی، جواد، ۱۳۹۰، بررسی آثار نگرش فیزیکی طرح‌های هادی بر ابعاد فضایی سکونتگاه‌های روستایی نمونه موردی روستاهای شهرستان دماوند، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت، چاپ اول، ناشر: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
۲۳. فیروزنیا، قدیر، ۱۳۸۶، ضرورت تجدید در تهیه و اجرای طرح هادی روستایی، مجله دهیاری‌ها، سال پنجم، شماره ۲۲، صص ۳۶-۳۳.
۲۴. فیلا، امیر اصلان، شیخ، حسن، امامی، محمد، ۱۳۹۰، تبیین فرایند تهیه طرح هادی روستایی بر مبنای رهیافت ارزیابی مشارکت روستایی (PRA)، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: بافت و مسکن «نظام حکمروایی روستایی»، تدوین محسن سرتیپی، چاپ اول، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران، صص ۳۶۴-۳۴۱.
۲۵. کریمی آذری، امیررضا، نوروزیان ملکی، سعید، ۱۳۹۰، ارزیابی آثار طرح هادی در بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن روستایی (مطالعه موردی روستاهای دهستان بازرگان و فرمپین شهرستان تفرش)، مجموعه مقالات کنفرانس مدیریت فناوری و ساخت، سازه و مصالح، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

۲۶. محمدی، حمید، یوسفیان، سمیرا، ۱۳۹۰، ارزیابی الگوهای پیشنهادی استقرار کاربری مسکونی در طرح‌های هادی روستایی؛ نمونه موردی: روستاهای داغلان، سطوه، قردین، قمرود، دولاناب، چنگاز، ولمسوکلا غربی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت، چاپ اول، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

۲۷. مطیعی لنگرودی، حسن، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، چاپ دوم، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.

۲۸. مطیعی لنگرودی، حسن، ۱۳۸۸، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، چاپ چهارم، مشهد.

۲۹. معاونت امور فنی دفتر امور فنی و تدوین معیارها، ۱۳۸۱، دستورالعمل عمومی ارزیابی پیامدهای زیست‌محیطی طرح‌های عمرانی، نشریه شماره ۱-۲۵۴، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران.

۳۰. نیکو، مصطفی، ۱۳۸۵، توسعه و توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی (علل و عوامل) مطالعه موردی بخش بیضاء در استان فارس، رساله دکترای دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

31. Birkmann, J., 2000, Nachhaltigeraumentwicklung im dreidimensionalen nebel, in: UVP-Gesellschaft: UVP-Report 3/2000. UVP-Verlag, Hamm.

32. <http://www.mohit-zist.com/viewtopic.php?f=27&t=1339>